

Мирослав Іваник

(Торонто, Канада)

АРХІВ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ В КРАКОВІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО УКРАЇНЦІВ В ГЕНЕРАЛЬНІЙ ГУБЕРНІЇ

У статті подано ґрунтовний огляд документів і матеріалів, які знаходяться в архіві Українського Центрального Комітету, що діяв в Кракові в 1940 – 1944 рр. Архів УЦК сьогодні є частиною фонду В. Кубійовича, який зберігається в Бібліотеці та Архівах Канади в Оттаві. Документи УЦК є важливим джерелом інформації про німецьку окупаційну політику в Генеральній Губернії в 1939 – 1944 рр.

Ключові слова: Український Центральний Комітет, УЦК, Генеральна Губернія, ГГ, Кубійович, Закерзоння, німецька окупація, Україна (історія), Польща (історія).

В статье представлен обстоятельный обзор документов и материалов, которые находятся в архиве Украинского Центрального Комитета, действовавшего в Кракове в 1940 – 1944 гг. Архив УЦК сегодня является частью фонда В. Кубийовича, который хранится в Библиотеке и Архивах Канады в Оттаве. Документы УЦК – важный источник информации о немецкой оккупационной политике в Генеральной Губернии в 1939 – 1944 гг.

Ключевые слова: Украинский Центральный Комитет, УЦК, Генеральная Губерния, ГГ, Кубийович, Закерзонья, немецкая оккупация, Украина (история), Польша (история).

This article provides a broad overview of the archive of the Ukrainian Central Committee, the main representative body for Ukrainians in General Government, from 1939 – 1944. The archive is part of the Volodymyr Kubiiovych Fond, which is deposited in the Library and Archives of Canada in Ottawa. The documents from the archive give the Ukrainian perspective of German occupation policy in General Government.

Key words: Ukrainian Central Committee, UCK, General Government, GG, Generalgouvernement, Kubiiovych, Kubijowycz,

Kubiiovyc, Trans-Curzon Territories, German occupation, Ukraine (history), Poland (history).

При загальній потребі переосмислення українською наукою історичного процесу як цілості, існує також потреба глянути по-новому на окремі історичні моменти. Таким фрагментарним завданням є переосмислення подій періоду Другої світової війни в двох основних адміністративних формаціях, де жили українці під німецькою окупацією, тобто в Райхскомісаріаті “Україна” (далі – РКУ) та в Генеральній Губернії (далі – ГГ). Існує не менша потреба вивчення окупаційної історії також інших адміністративних утворень, у яких проживали українці, як Трансністрія під румунською окупацією, Бецирк Бялисток (охоплював українське північне Підляшшя), східні райони УССР під військовою адміністрацією німецьких збройних сил. Вимагає це відходу від привичних методологічних штампів, які замикаються у двох формулах: територіальній формулі (Українська ССР (новіший варіант – Україна) в період Другої світової війни) або національній формулі (український народ у період Другої світової війни). Формула територіальна, на нашу думку, є непридатна з цієї причини, що історію українців не можна замикати тільки територією, куди сягнули колись багнети Червоної Армії, натомість національний принцип упускає з поля зору факт, що обидва окупаційні утворення були багатонаціональні за характером і події розгорталися там не за простою антиномією корінне населення – окупант, але в багатовекторній боротьбі різних національних, політичних та ідеологічних стихій.

Непридатність територіального та національного розгляду німецької окупаційної політики в 1939 – 1944 рр. примушує шукати іншого шляху для дослідів. Однією з методологічних пропозицій може бути всестороннє дослідження історії німецької окупації в окремих окупаційних адміністраціях. Різниця між німецькою окупаційною політикою в РКУ і ГГ була настільки велика, що дає право на окреме їх досліджування. Щойно поглиблене вивчення історії цих двох основних окупаційних зон, поширене на вивчення решти українських земель під німецькою окупацією, дасть можливість на повний образ України і українців у Другій світовій війні.

Завданням цієї статті є наблизити одну з основних джерельних баз для вивчення історії німецької окупаційної політики щодо українців в одній з цих окупаційних адміністрацій, а саме в Генеральній Губернії в 1939 – 1944 рр. Цим архівним джерелом є архів Українського Цен-

трального Комітету в Кракові (УЦК – єдина суспільно-громадська установа в 1940 – 1944 рр. для українців у ГГ, визнана німецькою владою і частинно нею контрольована. Очолював УЦК Володимир Кубійович), який зберігається в Національній бібліотеці та архівах Канади в Оттаві.

Нову адміністративну одиницю Третього Райху – Генеральну Губернію для окупованих польських територій – А. Гітлер встановив указом від 12 жовтня 1939 р. Її адміністративним центром став Краків, а складовими частинами було 4 дистрикти: Люблинський, Краківський, Радомський та Варшавський. Населення ГГ становило 12,5 млн. чоловік, з чого трохи більше ніж 725 тис. були українцями, які компактно масою жили на східних окраїнах Люблинського та Краківського дистриктів [6]. Крім того, тут проживало біля 100 тис. українців з часу УНРівської еміграції та найновіші втікачі з Волині та Галичини.

Після нападу Німеччини на Советський Союз територія ГГ від 1 серпня 1941 р. збільшилася на новий дистрикт – Галичину, з населенням близько 6 млн. чоловік. Завдяки цьому населення ГГ збільшилося майже на 50%, досягнувши близько 17 млн. чоловік, серед яких було 10 млн. поляків і 4 млн. українців. Третю за численністю групу становили євреї, число яких однак до літа 1943 р. зменшилося внаслідок Голокосту до 203 тис. чоловік [13, с. 153].

Не дивлячись на це, що українське населення, яке за кількістю було третьою, після польської та єврейської, а від 1941 р. – другою національною групою в цьому адміністративному утворенні Третього Райху, становлячи в ньому близько чверті населення, дослідника, який аналізує чужомовну літературу про ГГ, вражає в ній майже повна відсутність уваги до долі українців. Слова “майже” при вислові “повна відсутність” вжили ми тому, що єдиним контекстом, у якому згадується українців у переважній більшості західної наукової літератури, є їхня мнима колаборація з німецьким окупантом [17, с. 182, 315]. Через те про українців пишеться як про допоміжних охоронців в концентраційних таборах, але не згадується про них як про в’язнів цих же таборів; про допоміжну поліцію з-посеред українців пишеться як про “українську поліцію”, натомість десятикратно більшу колабораційну польську поліцію окреслюється як “гранатову поліцію”; про трагедію виселення Замостянщини пишеться як про трагедію польського населення, не згадуючи при тому, що майже третина дійсно виселених і переселених людей була українцями [13, с. 278].

Таким чином, в науковій літературі про окупаційну політику Німеччини в ГГ функціонують два сильно закорінені міфи. Є це віктимізаційний міф щодо польського та єврейського населення та міф про колабораціонізм українського населення. Вони є наслідком кількадесятилітньої маніпулятивної історичної політики неукраїнських істориків з одного боку, і байдужості української історичної науки – з другого. Останнє в однаковій мірі стосується як діаспорних істориків, так і вітчизняних істориків підсоветського та незалежницького періодів.

Оскільки чужинецькі історики мусять взагалі відкрити факт існування в ГГ українців як об'єктів окупаційної політики, то перед українськими істориками існує вимога повного усвідомлення того, що історія українців в ГГ не починається з моменту включення у неї в 1941 р. галицьких земель як 5-го дистрикту, але що майже мільйонний контингент корінних та етнічних українців з українських земель Закерзоння підданий був німецькій окупаційній політиці в ГГ вже від вересня 1939 р. Дотепер така повна свідомість простежується доволі рідко й далі переважає необгрунтоване переконання про 1941 р. як початок історії українців в ГГ.

Не можна однак сказати, що вивчення українською наукою історії РКУ та ГГ далі стоїть у мертвому пункті. Появилися монографії та ряд статей, які досліджують вибрані аспекти німецької окупаційної дійсності в обох окупаційних адміністраціях, як напр. система освіти, рекрутація на роботи до Німеччини, участь громадян України в поліційних та військових формуваннях Третього Райху або рекрутація українців до дивізії Галичина [5; 4; 10; 1]. Ці роботи поволи будують ґрунт для постання всеохоплюючого образу життя в обох окупаційних адміністраціях і хоч сподіватися на монографічні роботи українських істориків про РКУ і ГГ є заскоро, то досліджування вирізків окупаційної дійсності треба вважати позитивними фактами.

До того роду робіт треба б також зарахувати цікаву спробу Василя Офіцинського в історико-політичному нарисі “Дистрикт Галичина (1941 – 1944)” монографічно дослідити окупаційну історію цього краю [9]. Ця робота є дуже показовою в контексті теми цієї статті, оскільки автор нарису не покликається ні на один архівний документ, а до 90% джерельного матеріалу становить у ньому тодішня офіційна окупаційна періодика та видання українського патріотичного підпілля. Нарис В. Офіцинського є показовим прикладом того, що – крім згаданого мною вище фактора байдужості – суттєвою перешкодою для серйозних наукових дослідів над місцем і роллю українського на-

селення Генеральної Губернії в окупаційній політиці Німеччини відігравали обмежені можливості доступу до джерельної архівної бази. Оскільки німецькі архівні джерела були віддавна більш-менш вільно доступні в архівах Німеччини, Сполучених Штатів та Польщі, тоді доступ до української джерельної бази до недавнього часу становив суттєву проблему для більшості дослідників теми. Останніми роками ситуація значно змінилася і важкодоступність архівних матеріалів не може вже бути виправдовуючим аргументом у браку наукового зацікавлення темою українців у ГГ [8; 11]. Більшу вагу починає натомість відігравати факт, що значна частина корпусу українських істориків відучилася в минулому працювати з архівними матеріалами з найновішої історії.

Основною базою українських джерельних матеріалів про українсько-німецькі відносини в ГГ є документи УЦК в Кракові та його філії у Львові. Є п'ять основних архівів, де ці документи зберігаються. В Україні великий корпус документів, посталих, зокрема, в низових клітинах УЦК Дистрикту Галичина, тобто в Допомогових комітетах, хорониться у двох архівах. Це Державний архів Львівської області у Львові, де зберігаються 154 т. зв. "окупаційні фонди", та Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в Києві. В цьому архіві, серед 48 т. зв. "окупаційних фондів", особливу увагу привертає фонд 3959, у якому зберігаються документи УЦК в Кракові. Нараховує він 516 справ і є найбільшим за кількістю документів окупаційним фондом цього архіву. Двома допоміжними джерелами є документи, які зберігається в бібліотеці Університету в Грац (Австрія) (у цьому архіві зберігаються в основному матеріали про активність УЦК на полі звільнення арештованих німцями українців та про т. зв. калакутів, тобто холмських православних українців, які перейшли на римсько-католицький обряд [19, с. 29]) та архів Михайла Хом'яка, редактора "Краківських Вістей", який зберігається в Архіві провінції Альберта в Канаді [17]. Однак основна документаційна скарбниця для вивчення німецької політики відносно українців в ГГ є архів В. Кубійовича, здепонований в Національній бібліотеці та архівах Канади в Оттаві [14].

Архів Українського Центрального Комітету, який зберігається в Оттаві і який є відомий як Архів Кубійовича, має фундаментальне значення для вивчення долі українців у західному районі окупованих німцями українських земель в період II світової війни. Його основне значення полягає в тому, що в ньому є документи українського най-

вищого представницького рівня зносин з окупаційною владою та що в ньому широко представлені матеріали з першого періоду існування Генеральної Губернії (1939 – 1941). Тут також багатий інформаційний матеріал воєнного періоду про західні українські землі, які не входили в склад Дистрикту Галичина, тобто про Лемківщину, Холмщину та Посяння.

Не можна сказати, що Архів Кубійовича є зовсім в Україні невідомий. Кількасторінкову розвідку про документи цього архіву як джерело для вивчення українсько-польських відносин у воєнний час написав Я. Дашкевич [3, с. 157-159], деякі матеріали УЦК передрукував у своїх збірниках документів В. Сергійчук [12]. Ці рідкі покликання на Архів Кубійовича не міняють однак факту, що для загалу дослідників Другої світової війни є він невідомий і через це неприсутній навіть у свідомості, не кажучи вже про нього, як про джерело інформації, яка буде, доповнює або, в крайньому разі, модифікує образ долі українського етносу та українських земель періоду Другої світової війни (прикладом може бути бібліографічний довідник книжкових і аркушевих видань Українського видавництва в Кракові-Львові, де авторка провела кропітку пошукову роботу в бібліотеках України та Польщі, однак не сягнула до багатой першоджерельної бази того видавництва, яка зберігається в архіві УЦК – автор.) [2].

Архів Кубійовича в Оттаві складається з 5,4 метра архівного матеріалу на паперових носіях та 18 ч/б фотографій особистого характеру і є одним з більших здепонованих там українських архівних фондів. Документи зберігаються у 28 томах, які фізично є картонними коробками з поміщеними у них папками нумерованих і незшитих документів. Цілість матеріалів поділено на 4 тематичні блоки: 1. Особисті документи В. Кубійовича і Дарії Сіак; 2. Рукописи, машинописи, друковані статті, чернетки тощо, авторства В. Кубійовича та інших осіб; 3. Кореспонденція з приватними особами та установами; 4. Документи Проводу УЦК. Перші три групи документів зберігаються в томах 1-17 і, хоч становлять собою надзвичайно цікавий матеріал для дослідів, у своїй більшості вони лишаються поза темою цієї статті. Треба однак додати, що й серед них трапляються важливі для розуміння становища українців в ГГ матеріали, як наприклад, точні схеми поселення українців в Люблинському та Краківському дистриктах, які є в першому томі в папці № 41.

Основну увагу привернуть в архіві документи проводу УЦК, які зберігаються в томах 17-28. Перші 24 папок становлять протоколи

засідань проводу УЦК та адміністративні документи, як наприклад, кореспонденція, структура УЦК, організаційні плани. Дальші документи зорганізовані є за відділами, які входили в склад УЦК: 1. Організаційний відділ (15 папок); 2. Українське Об'єднання Праці при УЦК (10 папок з поділом за професіями, як наприклад, інженери, купці, агрономи, ремісники, лісники); 3. Фінансовий відділ (7 папок); 4. Сільськогосподарський відділ (10 папок); 5. Відділ суспільної опіки (28 папок, які охоплюють такі теми, як служба здоров'я, пенсіонери, переселенці та втікачі, ветерани, в'язні, відпочинкові доми, робітники в Райху; окрему папку має тут Львівський відділ); 6. Відділ культурної праці (9 папок); 7. Відділ опіки над молоддю і родиною (16 папок, у яких, крім адміністративних звітів та кореспонденції українською та німецькою мовами, привертають увагу окремі папки для Української служби Батьківщині, студентських домів, СС-юнаків); 8. Відділ шкільних справ (24 папки з колом тем від правильників для дитячих садочків і торговельних шкіл, організації мережі Українського Учительського Об'єднання Праці, яке взяло на себе роль заборонених "Просвіт", до справ організації високих шкіл, в основному у Львові: Наукового Інституту та Інститутів: Політехнічного, Педагогічного, Торговельного, Ветеринарного, Медичного і Фармацевтичного та Правничого).

В окрему тематичну групу зорганізовано документи інших адміністративних клітин УЦК, які не були його відділами, як наприклад, Комісії допомоги українському студентству або Українського видавництва в Кракові. Туди попали також ревізійні протоколи допомогівих комітетів в Галичині з таких міст, як Тернопіль, Дрогобич, Коломия, Броди, Кам'янка-Струмилова, Бережани. До групи документів з теренових структур треба також зарахувати велику групу документів з Делегатури УЦК в Любліні, яка зберігається у 24 томі фонду. Терен делегатури охоплював в основному Холмщину і Південне Підляшшя й документи цього тому дають великий пізнавальний матеріал, насамперед, про організацію шкільної справи в повітах Холм, Біла та Грубешів. Там також є великої ваги документи про переселення 1942 – 1943 рр. та детальні статистичні дані про склад населення цього краю на основі німецького перепису населення з 1943 р. Інтерес можуть також викликати плакати та агітаційні матеріали, які зберігаються в 12 папці 24-го тому.

До цієї групи документів прилягають також документи з двох останніх томів фонду. Це періодика УЦК ("Вісник" та різні обіжни-

ки) та документи Ліквідаційної комісії та Ліквідаційний звіт УЦК з 1948 р.

Названа вище група документів має в більшості адміністративно-організаційний характер. Значну частину збережених там документів становлять звіти, протоколи, правильники, організаційні схеми та структури, фінансова звітність, внутрішньоорганізаційна кореспонденція. Дають вони уявлення про величезний обсяг організаційної роботи, яку провів УЦК задля хоч би часткової, в рамках можливого, реставрації розірваної війною суспільно-громадської, едукативно-виховної та національної структури українського населення в ГГ.

В окрему тематичну групу зорганізовано документи, які названо “Німецько-польський терор”. Це великий комплекс документів, які згруповано у 22 папках. Три з них стосуються Галичини й охоплюють період між 1940 – 1944 рр., решта справ документує польський терор на Закерзонні від 1940 до 1944 рр. Більшість документів та свідчень згруповано за окремими повітами або краями. І так, в окремі групи об’єднано документи з Люблинщини, Лемківщини, Підляшшя, Холмщини, але окремі папки мають також повіти з цих країв. Це повіти Перемиський, Сяніцький, Грубешівський, Терногородський, Ярославський, Білгорайський, Замостянський, Чесанівський та Томашівський. Ці документи мають різний рівень узагальнення – від реєстрації окремих випадків німецького та польського терору супроти українців, до збірних та узагальнюючих звітів. Окрему увагу привертають протоколи, списані від жертв польського масового терору навесні 1944 р. на південній Грубешівщині. Мають вони надзвичайну документаційну вагу і як документи, списані по гарячих слідах подій в кілька до кільканадцяти днів від подій, і через їх форму, яка зосередилася на детальному викладі фактів, а не емоцій. Авторами збережених документів є очевидці подій, працівники допомогових комітетів, духовенство – від сільських парохів до членів консисторії та архієпископа.

Найбільший інтерес з погляду вивчення німецької окупаційної політики супроти українців у ГГ можуть викликати документи, згруповані в 58 папках (справах) у 26-му та 27-му томах. Це німецькомовна двостороння кореспонденція між структурами УЦК і німецькою владою різного рівня.

Найбільшу та найважливішу групу документів становлять ці, підготовані на найвищому представницькому рівні – в УЦК. Мають вони найбільшу вагу і найвищий рівень узагальнення. Відповідно, також адресатами цих документів є німецькі урядові кола найвищого рівня

– А. Гітлер, Г. Гімлер, генерал-губернатор Г. Франк, райхсміністри, керівники високих установ в Берліні, губернатори окремих дистриктів ГГ, поліційні функціонери в Берліні та в ГГ.

Окрему групу документів становлять документи, підготовані на нижчому адміністративному рівні. Ці документи погруповано за дистриктами (Львів, Краків, Люблин), а деякі навіть за повітами (крайсами) – Криниця, Холм. Адресатами по німецькому боці в більшості випадків були відповідні органи німецької адміністрації ГГ: губернатори дистриктів, керівники дистриктних установ, крайслайтери, крайсгауптмани, функціонери поліції та служби безпеки.

В архіві зберігаються також документи зворотного зв’язку, тобто ті, які надсилала в УЦК або його низові структури німецька окупаційна влада або у формі розпоряджень і наказів, або як відповіді на українські інтерпеляції. Більшість цих документів це оригінали, тоді як більшість німецькомовних документів, виготовлених в УЦК – копії.

Окрема папка відноситься до рекрутації до дивізії Галичина. Крім іншого, документи свідчать, що рекрутація охопила не тільки землі Дистрикту Галичина, але також терени Закерзоння, включно з православною Холмщиною.

Німецькомовна кореспонденція УЦК має форму офіційних листів, меморандумів, звітів для німецьких установ, звітів й записок з відбух зустрічей з німцями, особистих та телефонних розмов з ними, про мемора, ініціативних звернень (*die Anregung*). Дуже часто – це великі, на кількадесят сторінок елаборати комплексного характеру. Вагомість деяких з них вийшла поза авторський задум та інтенції. Така доля зустріла меморандум у справі “винятково важкого становища українського населення в ГГ” (*eine besonders schwere Lage der ukrainischen Bevölkerung im GG*), який підготував В. Кубійович у лютому 1943 р., а якого адресатом був генерал-губернатор Г. Франк [15; 19, с. 493-529]. У меморандумі Кубійович представив широку панораму зловживань німецької адміністрації супроти українців ГГ. Цей документ, віднайдений в архіві арештованого генерал-губернатора, був перекладений на англійську мову і включений як допоміжний обвинувачувальний матеріал Нюрнберзьким міжнародним трибуналом в судовій справі проти Г. Франка (Цей документ поміщено також в Інтернеті за адресою: <http://avalon.law.yale.edu/limt/1526-ps.asp>) [16, с. 79-91]. Оскільки в англійському перекладі деякі частини пропущено, то німецькомовний оригінал в архіві Кубійовича дає повне уявлення про цей текст і порушені в нім справи зловживань німецькою окупаційною владою, зокрема на місцях.

Німецькомовні документи порушують широке тематичне коло. Частина з них є реакцією на німецькі розпорядження, в іншій частині УЦК виступає ініціатором ряду зловоденних для української громади в ГГ тем. Їх спектр простягнувся від таких детальних, як дозвіл на навчання німецької мови у початкових українських школах або право на користування державними бібліотеками, до таких широких, як надання Галичині спеціального статусу в ГГ.

Значення документів УЦК прямо походить від ролі, яку цей комітет грав в окупаційній дійсності Генеральної Губернії. Внаслідок розпуску і абсолютної заборони німецькою адміністрацією на окупованих територіях діяльності будь-яких політичних, громадських і суспільних організацій, повна представницька роль багатогранних аспектів життя української спільноти в ГГ впала на плечі УЦК. Тут треба додати, що аналогічну сольну роль для поляків виконувала Польська головна опікунча рада, а для єврейської меншини – Єврейська Суспільна Самопоміч [6, с. 85]. Варто звернути увагу на факт, як по-різному українці і поляки переклали однакову для обох національних груп німецьку назву *Hauptausschuss* – Головний комітет (або комісія). Коли поляки наголошували на допомогівій ролі організації, тоді українці наголошували її об'єднувальну, представницьку та централізуючу роль. Слідом за цим і пішли спроби розширити встановлені німцями вузькі рамки діяльності комітету.

Документи, які зберігаються в архіві Кубійовича важливі насамперед тим, що дають вони українську перспективу на окупаційну дійсність в ГГ і то дійсність повсякденного життя і турбот мільйонів українців. Це щоденне життя заповнювали не широкомасштабні фронтові операції, не визначав його також розвиток мережі незалежницького або советського підпілля і партизанки, але турбота мільйонів людей, як прожити, як зберегти себе цивілізаційно і як не затратити людської подоби в цей нелюдський час. Організацією саме цих аспектів підкупаційного життя займався УЦК і архів Кубійовича це вповні документує. Це – організація матеріальної і соціальної допомоги населенню і військовополоненим, організація сколяризації дітей і молоді – від дитячих садочків по вищу освіту, справи релігії, культури, професійних організацій, молодіжного руху. З плином часу і з загостренням окупаційного режиму УЦК все більшу увагу мусив присвячувати фізичному збереженню і захисту українського населення. Звідси велика кількість документів про інтервенції в справі арештованих або запроторених в концентраційні табори українців.

Разом з посиленням у 1944 р. польського терору і переходом його в стадію масового нищення українського населення, УЦК був єдиною інтервенційною силою, спроможною виступати на захист українців перед окупаційною адміністрацією. Навіть коли ці інтервенції не дали значних результатів, бо йшли наперекір німецькій політиці використання польсько-українського конфлікту на свою користь, то саме архіви УЦК зберегли найбільшу кількість об'єктивного документального матеріалу про цей конфлікт і коли б не вони, то єдиними джерелами наших знань були б забарвлені ідеологічно звіти оунівського підпілля або суб'єктивні спогади очевидців, записані найчастіше десятки років після подій. Сказане вище ніяк не поменшує значення усної історії, ані ролі патріотичного підпілля в польсько-українському конфлікті на Холмщині, бо саме рішуча збройна інтервенція весною 1944 р. відділів УПА з Волині та Галичини затримала польський наступ і врятувала тисячі українських життів, а чого не хотіла, – а в той час вже, мабуть, і не могла, – зробити німецька окупаційна адміністрація.

Архів Кубійовича важливий також для вивчення української перспективи на справу організації дивізії "Галичина", насамперед політичних мотивацій та обумовлень для постання цієї формації. Він є цінним джерелом не тільки для встановлення достовірного образу початків дивізії, але також містить цікавий конфронтаційний матеріал з пізнішою багатою дивізійною мемуаристикою.

Ще більше значення архів Кубійовича має для вивчення примусових міграційних процесів українців у час війни. Під цим терміном ми розуміємо не короточасні рухи населення, викликані воєнними діями, але заплановані і цілеспрямовані переміщення груп населення у пофронтовий час. Були це виселення, заселення населення і вивози на роботи до Німеччини. Документи з архіву Кубійовича значно поширюють кількість і часовий діапазон цих процесів і проливають нове світло на їх характер. Останнє стосується, насамперед, переміщень населення Замостянщини в рамках експериментальної реалізації німцями фрагменту Головного Плану Схід (*Generalplan Ost*) (Головний План Схід (*Generalplan Ost*) – таємний нацистський план геноциду та етнічної чистки підкорених східноєвропейських народів. Для українців передбачав 35% для понімецчення і 65% для знищення шляхом екстермінації та депортацій за Урал – *автор*). В літературі закріпився погляд про поляків як виключних жертв цієї акції, а українців – як помічників німців (У дещо пом'якшеній формі цей погляд помітний

є навіть у найґрунтовнішій роботі на тему німецьких переселень на сході Європи, якою є робота Бруна Вассера. Вражає, що єдиним документом УЦК, з яким зазнайомився автор, є англійський переклад фрагментів меморандуму В. Кубійовича до Г. Франка з лютого 1943 р. (Див. прим. № 15 і 16) – *автор*) [20]. Характерно, що навіть поважні дослідники теми вперто або ігнорують документи УЦК, або нехтують ними, бо образ, який з цих документів постає – є протилежний тому, який вони обстоюють і бурить прийняті та вигідні схеми [21, с. 167, 802]. У документах УЦК чітко зафіксовано організаційний хаос, компетенційний безлад, загальну корумпованість окупаційної цивільної адміністрації та силових структур під час реалізації цієї частини Головного Плану Схід. Німецька сторона показала тут свою повну неспроможність справитися з переміщенням навіть 120 тис. людей, що з черги ставить під серйозний сумнів її спроможність переселень десятків мільйонів людей, які закладено в ГПО.

Накінець кілька практичних порад. Доступ до фонду обмежено фондоутворювачем і дарувальниками, тому вимагається отримати попередній дозвіл від актуального куратора фонду. Помагають в тому працівники архіву. Матеріали треба замовляти з тижневим випередженням, тому що читальня і магазини архіву є в різних місцях. Читальний зал є просторий, світлий і працює до 11 год. вечора. Дозволяється за помірковану ціну замовити ксерокопії документів для наукового вжитку або користуватися фотоапаратом з відключеним фотоспалахом. Існує опис документів на паперових носіях. У пошуку гасел треба використовувати різні форми транскрипції прізвища Кубійович латинкою: Kubijowicz, Kubijowycz, Kubijowyc, Kubiiowych, Kubijowytsch.

Джерела та література:

1. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939 – 1945) / А. Боляновський. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, Канадський ін-т українських студій Альбертського ун-ту, 2003. – 686 с.
2. Головата Л. “Українське видавництво” в Кракові-Львові (1939–1945) / Л. Головата. – Т. 1: Книжка і аркушеві видання. – К. : Критика, 2010. – 326 с.
3. Дашкевич Я. Документи Українського Центрального Комітету в Національному архіві Канади про польсько-українські стосунки 1941 – 1944 рр. / Я. Дашкевич // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2: 1995 – 1997. – С. 157–159.
4. Дерейко І. Місцеві допоміжні структури та військові формування поліції безпеки та СД на теренах Райхскомісаріату Україна (1941 – 1944)

- / І. Дерейко // Сторінки воєнної історії України. – Вип. 12. – К., 2009. – С. 177–184.
5. Єржакова Б. Шкільна справа та шкільна політика в Рейхскомісаріаті Україна 1941 – 1944 в світлі німецьких документів / Б. Єржакова. – К. : Наукова думка, 2008. – 270 с.
6. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії (1939 – 1941) / В. Кубійович. – Чикаго : Видавництво Миколи Денисюка, 1975. – 664 с.
7. Лист В. Кубійовича до Deutsche Arbeitsfront від 20 січня 1941 р. // Volodymyr Kubijovyc Fonds in the Library and Archives Canada in Ottawa (далі – LAC). – Vol. 27. – File 6.
8. Маковська Н. Архіви окупації 1941 – 1944. – Т. 1. – К. : Вид-во "Кисво-Могилянська академія", 2006. – 872 с.
9. Офіційський В. Дистрикт Галичина (1941 – 1944). // [Електронний ресурс], режим доступу: <http://exlibris.org.ua/distrikt/index.html>.
10. Пастушенко Т. Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942 – 1953) / Т. Пастушенко. – К. : Інститут історії України, 2009. – 284 с.
11. Реєстр розсекречених архівних фондів України. – Т. 2. – Кн. 2. – К. : [б. в.], 2007. – 546 с.
12. Сергійчук В. Український здвиг: Закерзоння / В. Сергійчук. – К. : Українська видавнича спілка, 2004. – 840 с.
13. Schenk D. Hans Frank. Biografia generalnego gubernatora / D. Schenk. – Kraków : Wydawnictwo Znak, 2009. – 442 s.
14. LAC (Ottawa), R6531-0-8-E (колишній MG31-D2030): Volodymyr Kubijovyc Fond.
15. LAC (Ottawa). –Vol. 26. – File 1.
16. Nazi Conspiracy and Aggression. Vol. IV: Documents 1409-PS-2373-PS. "Document 1526-PS, Part 01 [translation]". District of Columbia: GPO, 1947. – P. 79–91.
17. Poprzeczny J. Odillo Globocnik, Hitler's Man in the East / J. Poprzeczny. – McFarland, 2004.
18. Provincial Archives of Alberta (Edmonton), PR 1985.191: Michael Chomiak Fonds.
19. The Correspondence of the Ukrainian Central Committee in Cracow and Lviv with the German Authorities (1939 – 1944) / Ed. W. Veryha. – Vol. 1. – Edmonton; Toronto : CIUS, 2000. – 1289 p.
20. Wasser B. Himmlers Raumplanung im Osten. Der Generalplan Ost in Polen 1940-1944. Basel; Berlin; Boston : Birkhäuser, 1993.
21. Zamojszczyzna – Sonderlaboratorium SS. Zbiór dokumentów polskich i niemieckich z okresu okupacji hitlerowskiej / [Red. Madajczyk Czesław]. – Warszawa, 1977. – Т. 1-2, – 529+559 s.

*Адміністративна мапа ГГ для окупованих польських територій.
Автор Хрыс D. Публікується за ліцензією Creative Commons.*

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 2-3461

*Делегація УЦК на прийомі у генерал-губернатора Г. Франка.
Краків, жовтень 1940 р. Національний цифровий архів, Варшава.*